

DUBBELGANGERS OP ZOEK NAAR ZICHZELF

Het hallucinatorische proza van Bertram Koeleman

De Haarlemse auteur Bertram Koeleman (1979) is niet direct een naam als een klok in het Nederlandstalige schrijverswereldje. Vijf jaar geleden debuteerde hij met de opmerkelijke – maar dus weinig opgemerkte – roman *De huisvriend*. In 2016 volgde *Engels voor leugens*, een bundel met vijftien korte verhalen, en in 2018 pakte hij uit met *Het wikkelaarhart*, een surreële roman waarin hij misschien iets te groots en overdreven bizar voor de dag komt. Maar eerst nog iets over die merkwaardige en beklievende eersteling van Koeleman.

De huisvriend uit de titel is het steentje in de vijver dat almaar wijdere kringen maakt in het tot dan toe genoeglijke leven van butler Jonas Balsam en diens mensenschuwe meester Benjamin Krendler. Op een Amerikaans landgoed in Maine leeft Krendler incognito in een immense villa. Zijn duivel-doet-al Balsam zorgt er al twintig jaar voor dat niemand in de omgeving weet dat Krendler er al die tijd ook resideert. Balsam houdt de schijn op door wekelijks de boodschappen te doen en te suggereren dat hij alleen op het domein leeft. De ogenschijnlijke idylle eindigt wanneer Krendler aan Balsam vraagt om een mentor – een huisvriend dus – in dienst te nemen. Die moet Krendler op regelmatige tijdstippen privécolleges over cultuur en wetenschap komen geven.

Als Balsam de nieuwe privégeleerde na een sollicitatiegesprek in dienst neemt, komen er barstjes in de relatie tussen knecht en meester. Emeritus hoogleraar Robert Fineman stelt te veel vragen over de eigenaardige cohabitatie tussen Krendler en Balsam, waardoor die laatste zich genoodzaakt voelt om tot drastische actie over te gaan. Intussen blijken ook de zoons van Fineman en Krendler in de marge een rolletje te spelen. Maar de pas de deux tussen butler en opdrachtgever is de echte oerscène waar deze bevreemdende roman om draait.

De huisvriend bevreemdt omdat Koeleman slechts mondjesmaat informatie prijsgeeft – waarom verblijft Balsam ten huize Krendler en waarom sluit die laatste zich zo mordicus sluit van elk contact? Geleidelijk aan wordt duidelijk dat Balsam en Krend-

Bertram Koeleman, © Merlijn Doomernik

ler dubbelgangers zijn en afsplitsingen van hetzelfde autistische personage. De filosoof Hegel beschreef ongemeen scherpzinnig hoe een meester niet zonder zijn slaaf kan en daardoor eigenlijk ook een slaaf wordt van de bediende. In de negentiende-eeuwse literatuur kreeg het motief van de dubbelganger – of tweeling – heel veel aandacht, onder andere in het werk van Edgar Allan Poe en E.T.A. Hoffmann.

Koeleman haalt zijn inspiratie eerder uit de psychologie, waarin onder andere Freud de link legde tussen psychotische wanen en de literaire verbeelding. Balsam, die ooit geneeskunde studeerde maar zijn studie afbrak na de dood van zijn vader en zijn intrek nam bij Krendler, fantaseert zich dus een tweelingziel bij elkaar. Koeleman vertelt hoe de psychotische fantasieën van deze autistische verteller botsen op de realiteit van een indringer, de huisvriend. Daardoor desintegreert de fantasiewereld van Balsam geleidelijk aan – met alle macabere gevolgen vandien.

Met een – *what's in a name?* – koel scalpel en zonder melodramatische overkill geeft Bertram Koeleman de verbrokkeling van Balsams unheimische wereldje overtuigend weer. In die zin doet hij denken aan het acribische proza van Peter Terrin, die in *De bewaker* (2009) ook als geen andere Nederlandstalige schrijver het claustrofobische universum van een veiligheidsagent in beeld bracht. Bijwijlen schemert in Koelemans bevreemdende proza ook de stijl van grootmeester Ferdinand Bordewijk door. Die wist met ongemene precisie en rake beeldspraak de afgronden van het bestaan in kaart te brengen.

Koeleman is bezeten door het motief van de tweeling of dubbelganger. Goethes Faust had het al over de twee zielen in zijn borst, en dat is wat Koeleman bezighoudt: hoe creëren wij ons eigen alter ego om op die manier – zonder schizofreen te worden – het leven draaglijk te maken? Niemand, zo suggereert Koeleman, kan zonder die primaire leugen, maar het komt erop aan om niet helemaal mee te gaan in die hallucinatie, want anders wordt het leven onleefbaar.

De titel van de verhalenbundel *Engels voor leugens* komt uit het voor Koeleman iconische verhaal 'In de kiem'. Daarin loopt een op de auteur lijkende protagonist – een Haarlemse boekhandelaar en aspirant-schrijver – de gelijkgestemde schrijfster Lies tegen het lijf, waarbij hij hij voor zichzelf noteert: "Lies. Engels voor leugens." Daarmee verwijst Koeleman naar de gevaarlijke leugenchichtigheid van de fantaserende mens die voortdurend op zoek is naar zijn zussterziel. Het bezoekje van de muze wordt door de auteur op het einde van dit verhaal ontkracht als niet meer dan een fabeltje.

Hoe dan ook, Koeleman vond in de setting van dit verhaal blijkbaar de stof voor zijn volgende roman *Het wikkelhart*, waarin de weinig succesvolle schrijver Dominic zich de kaas van het brood laat eten door bestsellerauteur Nick. Ooit waren ze goede vrienden die op een Franse camping de schok van hun leven meemaakten toen een jong meisje hun in een schuurtje het hoofd op hol bracht – het levert een scène op die zo uit een film van David Lynch lijkt te zijn geknipt. Dominic voelt zich echter bedrogen door Nick, die deze scène tot de kern van zijn bestsellerroman maakte. Nick chartert zelfs het meisje wanneer de verfilming van zijn boek in de zalen komt. Dan is de maat vol voor Dominic, die Nick komt belagen tijdens de première van *The bound heart – Het wikkelhart* dus. Dominic werkte namelijk aan een gelijkaardige roman. Om het spiegelpaleis helemaal af te

maken, blijkt de gesjeeste schrijver Dominic nog eens getrouwd te zijn met de ex van Nick.

Ook hier – zoals al uit de namen van de hoofdpersonages is op te maken – is Nick (Nic) letterlijk een afsplitsing van Dominic. Dominics verhaal is de ultieme hallucinatie van een auteur die zich een succesvol schrijversbestaan bij elkaar droomt, zo lijkt Koeleman te suggereren. Om de tegenstrijdige dubbelgangersnatuur van zijn onderwerp helemaal duidelijk te maken, gebruikt Koeleman de personages als voorbeelden van het authentieke versus het gecommercialiseerde schrijverschap. Dominic beseft dat zijn schrijversidoom voortdurend te kort dreigt te schieten om de afgrondelijke werkelijkheid van zijn droombeelden precies te kunnen weergeven. Nick daarentegen bekijkt zijn winkeltje heel pragmatisch als een winstgevende job en geeft zijn publiek wat het wil zonder zichzelf als broodschrijver in vraag te stellen.

Koeleman zet in deze nieuwste roman een stapje verder dan in zijn debuut, en schuwt de satirische terzijdes niet bij de ontmaskering van het huidige schrijversbedrijf, waarvan Nick de belichaming is. Het oorspronkelijke verhaal raakt er echter door ondergesneeuwd. En daar komt nog bij dat de bizarre beelden die Dominic soms bij elkaar hallucineert (een kloppend hart dat plots opduikt in de finale van de schuurscene met het Franse meisje; een schakelaar op het been van een Braziliaanse inboorlinge waarmee zij de maan kan uitschakelen) ook niet direct functioneel zijn. Of het moest zijn dat ze insinueren hoe Dominic met zijn proza faalt in het vastpinnen van die andere, surreële werkelijkheid.

In zijn recentste roman toon Koeleman zich een writer's writer die bij zijn sterk ontregelende proza voortdurend bordjes plaatst dat het eigenlijk niet echt is maar slechts schijn; leugens van een schrijver op zoek naar zijn dubbelgang(st)er. Wie Koeleman in zijn onversneden hallucinatorische kracht en pracht wil meemaken, die grijpt het best naar *De huisvriend*. Hopelijk knoopt Koeleman opnieuw aan bij die oorspronkelijke stijl, zonder al te veel reserve. Want van postmoderne spelletjes verlos ons, Heer!

FRANK HELLEMANS

BERTRAM KOELEMAN, *Het wikkelhart*, Atlas Contact, Amsterdam, 2018, 256 p; *Engels voor leugens*, 2016, 208 p; *De huisvriend*, 2013, 256 p.